

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра психології

**Кваліфікаційна робота -
бакалаврський дослідницький проект**

053 «Психологія»

на тему:

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА**

Виконав: здобувач 4 курсу, групи Ц4Кпс1-22

галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові
науки»

спеціальність 053 «Психологія»

Т.В. Морозова

Керівник: д.юридич.н., проф. О.М. Цільмак

Рецензент: к.псих.н., доц. О.В. Джежик

АНОТАЦІЯ

Морозова Таїсія Володимирівна. Психологічні особливості комунікативної компетентності психолога. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 053 «Психологія». Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2026.

У кваліфікаційній роботі досліджено психологічні особливості комунікативної компетентності психолога як важливої складової його професійної діяльності. У сучасних умовах розвитку суспільства ефективність роботи психолога значною мірою залежить від рівня сформованості комунікативних умінь, здатності до емпатії, толерантності, встановлення психологічного контакту та організації конструктивної взаємодії з клієнтом.

Емпірична частина дослідження була спрямована на вивчення рівня розвитку комунікативних, організаторських та емпатичних здібностей студентів-психологів. У процесі дослідження використано психодіагностичні методики: тест «Комунікативні та організаторські схильності» (КОС), методику діагностики комунікативної толерантності В. В. Бойка та методику діагностики емпатії А. Меграбяна – Н. Епштейна. Обробка результатів здійснювалася за допомогою методів математичної статистики із використанням програмного забезпечення JASP. За результатами дослідження встановлено, що більшість респондентів мають середній та достатній рівень розвитку комунікативних здібностей, проте окремі показники потребують подальшого вдосконалення. Виявлено взаємозв'язок між рівнем емпатії, товариськості та комунікативною компетентністю психологів. Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у процесі професійної підготовки студентів-психологів, організації тренінгової роботи, розвитку навичок ефективної комунікації та підвищення професійної готовності майбутніх фахівців.

Ключові слова: комунікативна компетентність, психолог, професійне спілкування, емпатія, комунікативні здібності, організаторські здібності, професійна підготовка, толерантність, психологічна взаємодія.

ABSTRACT

Morozova Taisiia Volodymyrivna. Psychological Features of the Communicative Competence of a Psychologist. Qualification thesis for obtaining the Bachelor's degree in specialty 053 “Psychology”. National University “Odesa Law Academy” Odesa, 2026.

The qualification thesis examines the psychological features of the communicative competence of a psychologist as an important component of professional activity. In modern social conditions, the effectiveness of a psychologist's work largely depends on the level of communicative skills development, the ability to empathize, tolerance, establishment of psychological contact, and organization of constructive interaction with clients.

The empirical part of the research was aimed at studying the level of development of communicative, organizational, and empathic abilities of psychology students. The following psychodiagnostic methods were used in the study: the “Communicative and Organizational Inclinations” (COI) test, V. V. Boyko's Communicative Tolerance Diagnostic Method, and the Mehrabian–Epstein Empathy Scale. The obtained results were processed using methods of mathematical statistics with the application of the JASP software package.

The results of the study showed that most respondents demonstrated medium and sufficient levels of communicative abilities; however, some indicators require further improvement. A relationship between the level of empathy, sociability, and communicative competence of psychologists was identified.

The practical significance of the research lies in the possibility of using the obtained results in the process of professional training of psychology students, organizing training activities, developing effective communication skills, and increasing the professional readiness of future specialists.

Keywords: communicative competence, psychologist, professional communication, empathy, communicative abilities, organizational abilities, professional training, tolerance, psychological interaction.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА.....	10
1.1 Організація дослідження комунікативної компетентності психолога.....	10
1.2 Аналіз методів дослідження.....	14
1.3 Опис вибірки дослідження комунікативної компетентності психолога.....	17
Висновок до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА.....	27
2.1. Аналіз результатів дослідження комунікативних та організаторських здібностей.....	27
2.2. Оцінка загального рівня товарищескості та емпатичних здібностей психологів.....	29
2.3 Науково практичні рекомендації розвитку особливостей комунікативної компетентності психолога.....	35
Висновок до другого розділу.....	38
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44
ДОДАТКИ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних соціально-психологічних умовах професійна діяльність психолога набуває особливої значущості, оскільки зростає потреба у фахівцях, здатних ефективно допомагати особистості у вирішенні емоційних, поведінкових та міжособистісних труднощів. Центральним інструментом роботи психолога виступає спілкування, тому рівень його комунікативної компетентності безпосередньо визначає якість надання психологічної допомоги, ефективність консультативної взаємодії та рівень довіри з боку клієнта.

Комунікативна компетентність психолога розглядається як інтегративна характеристика особистості, що включає систему знань, умінь, навичок і особистісних якостей, які забезпечують ефективну взаємодію з іншими людьми. Вона охоплює здатність встановлювати психологічний контакт, активно слухати, емпатійно реагувати, адекватно інтерпретувати невербальні сигнали та будувати конструктивний діалог. У професійній діяльності психолога ці навички є не лише допоміжними, а й визначальними, оскільки саме через спілкування відбувається діагностика проблеми, надання підтримки та психокорекційний вплив.

Актуальність дослідження психологічних особливостей комунікативної компетентності психолога також зумовлена високими вимогами до його професійної підготовки. Сучасний психолог працює в умовах підвищеної емоційної напруги, взаємодії з різними категоріями клієнтів, у тому числі з особами, які перебувають у кризових або стресових станах. Це потребує не лише професійних знань, а й високого рівня емоційної стабільності, толерантності, емпатійності та здатності до саморегуляції у процесі спілкування.

Окремо слід зазначити, що в умовах сучасного суспільства, яке характеризується швидкими соціальними змінами, інформаційним перевантаженням та зростанням рівня тривожності населення, роль психолога як фахівця, що забезпечує психологічну підтримку, значно зростає. У цьому

контексті комунікативна компетентність стає ключовим чинником ефективності професійної діяльності, оскільки саме через якісну комунікацію формується довіра між психологом і клієнтом, яка є основою успішної психокорекційної та консультативної роботи.

Крім того, актуальність проблеми зумовлена необхідністю вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх психологів. Незважаючи на значну увагу до теоретичних знань, практичні комунікативні навички часто формуються недостатньо системно, що зумовлює потребу у більш глибокому вивченні психологічних механізмів комунікативної компетентності та умов її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових роботах підкреслюється, що комунікативна компетентність є складовою професійної компетентності сучасного фахівця та включає систему знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного спілкування у професійній діяльності [10; 31]. Дослідники зазначають, що вона охоплює не лише мовленнєві та інтерактивні навички, а й емоційно-особистісні характеристики, зокрема емпатійність, толерантність, здатність до активного слухання та розуміння партнера по спілкуванню. У цьому контексті важливим є підхід, запропонований О. А. Ковальновою, яка розглядає соціально-комунікативну компетентність як структуровану систему, що включає когнітивний, поведінковий та емоційний компоненти [23; 24].

Особлива увага у сучасних дослідженнях приділяється формуванню комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх психологів. Зокрема, І. С. Булах, В. В. Волошина та Л. В. Лохвицька підкреслюють важливість застосування психотехнологій навчання, спрямованих на розвиток професійно значущих якостей студентів [6]. Автори зазначають, що ефективна підготовка психологів потребує інтеграції теоретичних знань із практичними навичками комунікації, що дозволяє формувати стійкі моделі професійної поведінки.

У працях Т. Є. Гребенюка та Н. В. Шель наголошується, що професійне становлення майбутнього психолога безпосередньо пов'язане з розвитком його

комунікативної компетентності, яка формується у процесі навчальної діяльності, тренінгів та практичної роботи [11; 36]. Автори підкреслюють, що саме в умовах активної взаємодії з клієнтами та колегами відбувається закріплення навичок професійного спілкування, розвитку рефлексії та здатності до саморегуляції.

Важливим напрямом досліджень є вивчення морально-етичних аспектів професійної діяльності психолога. Зокрема, К. В. Василець та Р. В. Павелків акцентують увагу на моральній свідомості як основі професійної відповідальності майбутнього фахівця [7; 28]. Вони зазначають, що моральні цінності, етичні норми та внутрішні регулятори поведінки є важливими детермінантами ефективної комунікації у психологічній практиці. Подібні положення підтримуються і в дослідженнях Ю. В. Тимоша, який доводить взаємозв'язок між моральною свідомістю та рівнем професійної відповідальності студентів-психологів [32].

Окремий блок наукових робіт присвячений ролі емоційного інтелекту та емпатії у структурі комунікативної компетентності. О. М. Ічанська та А. І. Закревська підкреслюють, що емоційний інтелект є важливим ресурсом професійної підготовки психолога [15]. Аналогічно, дослідження В. А. Оверчук і О. О. Суханової свідчать про те, що розвиток емпатії та емоційної чутливості є критично важливим для психологів, які працюють у складних та кризових умовах, зокрема в умовах війни [29].

У контексті сучасних викликів значна увага приділяється проблемі професійного вигорання психологів та їх стресостійкості. Дослідження І. В. Василика та В. Й. Бочелюка показують, що високий рівень емоційного навантаження у професійній діяльності психолога вимагає розвитку навичок саморегуляції [4; 8]. Здатність ефективно комунікувати у стресових ситуаціях розглядається як один із чинників професійної надійності фахівця.

Окремо слід відзначити дослідження, присвячені конфліктологічній компетентності, яка є складовою комунікативної компетентності. І. А. Власенко підкреслює важливість формування у студентів-психологів умінь конструктивного вирішення конфліктних ситуацій [9]. Подібні положення

доповнюються роботами І. В. Пузя та О. М. Шевченко, які наголошують на значенні комунікативної компетентності у професійному становленні психолога [26].

У науковій літературі також активно досліджується роль професійної підготовки у формуванні комунікативних умінь. Зокрема, Л. А. Калініна та О. В. Орлова зазначають, що розвиток комунікативної компетентності має відбуватися у процесі цілеспрямованого навчання [18]. Н. В. Перегончук також підкреслює важливість компетентнісного підходу у підготовці психологів [25].

Значну увагу дослідники приділяють питанням сучасних освітніх технологій, які сприяють розвитку комунікативної компетентності. Зокрема, використання інтерактивних методів навчання та тренінгових форм роботи є ефективним засобом формування професійних навичок [6; 14].

Окремий напрям досліджень стосується впливу кризових умов на професійну діяльність психологів. Зокрема, Ю. Клименко зазначає, що робота в умовах соціальних криз та воєнних дій вимагає високого рівня емоційної стійкості та розвинених комунікативних навичок [22].

Варто також звернути увагу на міжнародні дослідження, які розширюють розуміння моральної та комунікативної компетентності. Так, у роботі С. Gilligan розглядається концепція етики турботи, яка підкреслює значення емпатії та міжособистісної чутливості у професійній взаємодії [39]. Дослідження J. A. Miranda-Rodríguez, D. Páez-Rovira та I. Vergara-Hermosilla демонструє зв'язок між моральним мисленням і кооперативною поведінкою, що також має значення для комунікативної компетентності психолога [40].

Таким чином, аналіз сучасних наукових джерел свідчить, що комунікативна компетентність психолога є складним інтегративним утворенням, яке включає когнітивні, емоційні, поведінкові та морально-етичні компоненти. Вона формується у процесі професійної підготовки та практичної діяльності й значною мірою визначає ефективність роботи фахівця. Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, проблема психологічних особливостей комунікативної компетентності психолога залишається актуальною, що

зумовлює необхідність її подальшого вивчення з урахуванням сучасних соціальних викликів та умов професійної діяльності.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні психологічних особливостей комунікативної компетентності психолога, а також у визначенні рівня розвитку комунікативних, організаторських та емпатичних здібностей і розробці практичних рекомендацій щодо їх удосконалення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми комунікативної компетентності психолога в сучасній психологічній літературі.
2. Описати організацію дослідження та обґрунтувати вибір методів емпіричного вивчення комунікативної компетентності.
3. Провести емпіричне дослідження рівня розвитку комунікативних та організаторських здібностей, а також емпатичних характеристик психологів.
4. Проаналізувати отримані результати та розробити науково-практичні рекомендації щодо розвитку комунікативної компетентності психолога.

Об'єкт дослідження – професійна діяльність психолога та процес формування його комунікативної компетентності.

Предмет дослідження – психологічні особливості комунікативної компетентності психолога, зокрема рівень розвитку комунікативних, організаторських та емпатичних здібностей.

У процесі дослідження використовувалися **теоретичні, емпіричні та методи математико-статистичної обробки даних**.

Теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукової літератури з проблеми комунікативної компетентності психолога, що дозволило визначити основні підходи до розуміння її структури та особливостей.

Емпіричні методи: психодіагностичне тестування із використанням таких методик:

- методика діагностики комунікативної толерантності В. В. Бойка;
- тест «Комунікативні та організаторські схильності» (КОС);

- методика діагностики емпатії А. Меграбяна – Н. Епштейна.

Методи математичної статистики: обробка отриманих емпіричних даних здійснювалася за допомогою програмного забезпечення **JASP**, із застосуванням описової статистики (середні значення, відсотковий розподіл, стандартне відхилення) та порівняльного аналізу результатів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання отриманих даних для вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх психологів, зокрема у напрямі розвитку їхньої комунікативної компетентності. Результати дослідження дозволяють більш чітко визначити рівень сформованості комунікативних, організаторських та емпатичних здібностей у студентів-психологів, що дає змогу виявити слабкі сторони професійного становлення та окреслити напрями їх корекції.

Отримані результати можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти при розробці навчальних програм, тренінгів та практичних занять, спрямованих на розвиток комунікативних умінь майбутніх фахівців. Крім того, запропоновані науково-практичні рекомендації можуть бути впроваджені у процес психологічної підготовки студентів з метою підвищення рівня їхньої професійної готовності до роботи у сфері «людина–людина».

Результати дослідження також можуть бути корисними практичним психологам для саморозвитку комунікативної компетентності та підвищення ефективності професійної взаємодії з клієнтами, особливо в умовах підвищеного емоційного навантаження та кризових ситуацій.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання, методи дослідження, а також практичне значення одержаних результатів. Перший розділ присвячений організації та методам дослідження комунікативної компетентності психолога. У ньому розглядається організація емпіричного дослідження, здійснюється аналіз використаних психодіагностичних методик та подається характеристика вибірки дослідження. Другий розділ містить аналіз результатів емпіричного

дослідження комунікативної компетентності психолога. У ньому представлено результати діагностики комунікативних та організаторських здібностей, рівня емпатії та товарищкості, а також розроблено науково-практичні рекомендації щодо розвитку комунікативної компетентності психолога. У висновках узагальнюються основні результати дослідження відповідно до поставлених завдань. Список використаних джерел містить наукові праці, що були використані при написанні роботи. Додатки включають допоміжні матеріали, результати діагностичних методик та таблиці первинних даних.

РОЗДІЛ 1.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА

1.1. Організація дослідження комунікативної компетентності психолога

Емпіричне дослідження комунікативної компетентності психолога було організовано на базі Національного університету «Одеська юридична академія». Вибір саме цієї освітньої установи зумовлений доступністю респондентів, а також наявністю достатньої кількості студентів психологічного напрямку підготовки, що дозволило сформувати репрезентативну вибірку для проведення дослідження. Такий склад вибірки забезпечив можливість отримання більш об'єктивних та узагальнених даних щодо особливостей сформованості комунікативної компетентності у майбутніх фахівців психологічного профілю.

Організація дослідження будувалася на засадах системного підходу та передбачала поетапну реалізацію емпіричної роботи, що дозволило забезпечити її логічну послідовність, наукову обґрунтованість та відтворюваність результатів. Загалом було виділено чотири взаємопов'язані етапи: підготовчий, констатувальний, аналітичний та узагальнюючий. Кожен із цих етапів мав власні завдання, змістове наповнення та методичне забезпечення, що в сукупності забезпечило цілісність дослідницького процесу.

Перший етап (підготовчий) був спрямований на теоретико-методологічне обґрунтування проблеми дослідження. На цьому етапі здійснювався ґрунтовний аналіз наукової літератури з питань комунікативної компетентності особистості, її структурних компонентів, умов формування та розвитку у процесі професійної підготовки психологів. Особлива увага приділялася визначенню ключових підходів до трактування поняття «комунікативна компетентність» у вітчизняній

та зарубіжній психології, що дозволило сформувати цілісне уявлення про досліджуваний феномен.

У межах підготовчого етапу було також визначено мету, завдання та гіпотезу дослідження, які задавали загальний напрям емпіричної роботи. Важливим компонентом цього етапу став добір психодіагностичного інструментарію, який мав забезпечити всебічне вивчення комунікативної компетентності та її складових. При відборі методик враховувалися їх валідність, надійність, а також відповідність віковим та професійним особливостям вибірки.

Професійна діяльність психолога передбачає наявність комплексу професійно важливих якостей, які забезпечують ефективність міжособистісної взаємодії, успішність професійного спілкування та здатність до надання психологічної допомоги. Такі якості є важливою складовою професійної компетентності психолога, оскільки саме вони визначають рівень сформованості комунікативних умінь, толерантності, емпатійності та організаторських здібностей фахівця. У зв'язку з цим для емпіричного дослідження було обрано психодіагностичні методики, які дають змогу комплексно оцінити зазначені характеристики особистості.

Зокрема, методика діагностики комунікативної толерантності В. В. Бойка була використана з метою визначення рівня терпимості особистості у процесі міжособистісної взаємодії, здатності приймати індивідуальні особливості інших людей та уникати конфліктних форм спілкування. Комунікативна толерантність є важливою професійною рисою психолога, оскільки забезпечує ефективне встановлення контакту з клієнтом та створення атмосфери психологічної безпеки.

Тест «Комунікативні та організаторські схильності» (КОС) було обрано для дослідження рівня розвитку комунікативних умінь та організаторських здібностей респондентів. Комунікативні здібності сприяють ефективній взаємодії з іншими людьми, тоді як організаторські якості забезпечують здатність до координації діяльності, прийняття рішень та професійної самореалізації у різних видах психологічної практики.

Методика діагностики емпатії А. Меграбяна – Н. Епштейна дозволяє визначити рівень розвитку емпатійних здібностей особистості, тобто здатності розуміти емоційний стан іншої людини, співпереживати та емоційно відгукуватися на переживання співрозмовника. Емпатія є однією з ключових професійно важливих якостей психолога, оскільки виступає основою консультативної взаємодії та сприяє формуванню довірливих стосунків із клієнтом.

Крім того, на підготовчому етапі було сформовано вибірку дослідження, визначено критерії включення та виключення респондентів, а також організаційні умови проведення діагностичного обстеження. Було забезпечено інформовану згоду учасників, роз'яснено мету дослідження та гарантії конфіденційності отриманих даних. Це створило належні етичні умови для подальшої емпіричної роботи.

Другий етап (констатувальний) передбачав безпосереднє проведення психодіагностичного дослідження серед респондентів. На цьому етапі здійснювалося застосування обраних методик, спрямованих на вимірювання рівня комунікативної компетентності, емпатійних здібностей, комунікативної толерантності, організаторських якостей, а також інших психологічних характеристик, що мають значення для професійної діяльності психолога.

Проведення діагностики здійснювалося у стандартизованих умовах, що передбачало однаковий інструктаж для всіх учасників, уніфіковану процедуру заповнення опитувальників та контроль за дотриманням часових меж виконання завдань. Такий підхід дозволив мінімізувати вплив зовнішніх факторів на результати дослідження та забезпечити їх порівнюваність.

Особлива увага приділялася створенню комфортної психологічної атмосфери під час проведення дослідження. Респондентам надавалася можливість уточнювати незрозумілі моменти інструкції, а також гарантувалася відсутність оцінювання їхніх відповідей з боку дослідника. Це сприяло підвищенню щирості відповідей та зниженню рівня соціальної бажаності у відповідях.

Третій етап (аналітичний) був присвячений обробці та інтерпретації отриманих емпіричних даних. На цьому етапі здійснювалася систематизація первинних результатів, їх кодування та підготовка до статистичного аналізу. Використовувалися методи описової статистики, що дозволили визначити середні значення, розподіл показників та загальні тенденції у вибірці.

Окрім кількісного аналізу, здійснювався також якісний аналіз отриманих даних, спрямований на виявлення змістовних особливостей прояву комунікативної компетентності у студентів-психологів. Зокрема, аналізувалися взаємозв'язки між окремими компонентами комунікативної компетентності, а також їх залежність від вікових, навчальних та індивідуально-психологічних характеристик респондентів.

На цьому етапі також відбувалося зіставлення отриманих емпіричних результатів із теоретичними положеннями, сформульованими на першому етапі дослідження. Це дозволило визначити ступінь узгодженості практичних даних із науковими концепціями та виявити можливі особливості або відхилення, характерні для конкретної вибірки.

Четвертий етап (узагальнюючий) передбачав інтерпретаційне узагальнення результатів дослідження та формулювання основних висновків. На цьому етапі здійснювалося узагальнення отриманих даних щодо рівня сформованості комунікативної компетентності у майбутніх психологів, визначалися провідні тенденції її розвитку, а також окреслювалися можливі чинники впливу на цей процес.

Особливу увагу було приділено формулюванню практичних висновків, які можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти для підвищення рівня професійної підготовки майбутніх психологів. Зокрема, було підкреслено значення розвитку комунікативних навичок як ключового компонента професійної компетентності фахівця соціономічного профілю.

Узагальнюючий етап також передбачав критичний аналіз обмежень проведеного дослідження, серед яких можна виділити відносно невеликий обсяг вибірки, її локальний характер, а також використання переважно

самооцінювальних методик, що можуть бути чутливими до ефекту соціальної бажаності. Водночас ці обмеження не знижують загальної цінності отриманих результатів, а лише визначають напрями для подальших досліджень.

Таким чином, поетапна організація емпіричного дослідження забезпечила його цілісність, логічну послідовність та наукову обґрунтованість. Реалізація кожного з етапів дозволила комплексно дослідити комунікативну компетентність психолога як багатовимірне психологічне явище та отримати достовірні емпіричні дані щодо особливостей її формування у студентському віці.

1.2. Аналіз методів дослідження

У дослідженні використовувався комплекс взаємопов'язаних методів. Теоретичні методи включали аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукової літератури з проблеми комунікативної компетентності психолога, що дозволило визначити основні підходи до розуміння її структури та особливостей, а також уточнити зміст ключових понять дослідження.

Методика діагностики комунікативної установки за В. В. Бойком (визначення загальної комунікативної толерантності) спрямована на комплексне дослідження рівня терпимості особистості у процесі міжособистісної взаємодії та виявлення специфічних установок, які впливають на характер спілкування з іншими людьми. Вона дозволяє визначити не лише загальний рівень комунікативної толерантності, але й окремі її складові, зокрема схильність до неприйняття індивідуальності іншої людини, тенденцію оцінювати інших через власні стандарти, нетерпимість до емоційного або поведінкового дискомфорту партнера, а також труднощі адаптації до різних соціально-психологічних типів співрозмовників.

Методика побудована у форматі опитувальника, що складається з низки тверджень, які відображають типові поведінкові реакції та установки у ситуаціях міжособистісної взаємодії. Респондентам пропонується оцінити кожне

твердження за шкалою від 0 до 3 балів залежно від ступеня згоди з ним: 0 балів означає повну незгоду або відсутність прояву описаної поведінки, 1 бал - часткову відповідність, 2 бали - значну міру прояву, 3 бали - повну або виражену відповідність твердженню. Така градація дозволяє кількісно зафіксувати індивідуальні особливості комунікативних установок і забезпечує можливість подальшої статистичної обробки результатів.

Зміст методики охоплює різні аспекти комунікативної нетерпимості. Зокрема, перша група тверджень спрямована на виявлення неприйняття індивідуальності інших людей, тобто схильності негативно реагувати на особливості поведінки, темпу діяльності, емоційних проявів чи соціального стилю співрозмовника. У цьому контексті фіксується ступінь дратівливості щодо повільних, надто активних, шумних або нестандартних людей, що дозволяє оцінити рівень психологічної гнучкості та здатності приймати різноманітність людських проявів.

Друга група тверджень відображає тенденцію до використання власного «Я» як еталона оцінювання інших людей. У цьому випадку респондент оцінює ступінь своєї схильності до порівняння інших із власними уявленнями, цінностями та нормами, а також рівень нетерпимості до тих, хто не відповідає особистим стандартам інтелекту, поведінки або стилю спілкування. Така установка може проявлятися у важкості встановлення контакту з людьми, які мають інший рівень знань, інші життєві погляди або соціальний досвід.

Після заповнення опитувальника здійснюється підрахунок балів за кожною групою тверджень та визначається загальний рівень комунікативної толерантності. Інтерпретація результатів ґрунтується на принципі, що чим вищою є сума балів, тим нижчим є рівень толерантності особистості, тобто тим більш вираженою є нетерпимість до інших людей. Натомість низькі показники свідчать про високий рівень прийняття індивідуальних особливостей оточуючих, гнучкість у спілкуванні та здатність до адаптації в різних міжособистісних ситуаціях.

Загалом методика В. В. Бойка є важливим діагностичним інструментом у дослідженнях комунікативної сфери особистості, оскільки дозволяє не лише оцінити загальний рівень комунікативної толерантності, але й виявити конкретні психологічні установки, що можуть ускладнювати або, навпаки, сприяти ефективній міжособистісній взаємодії. Вона широко використовується у психологічній діагностиці, зокрема у професійному відборі та дослідженнях комунікативної компетентності фахівців соціономічних професій, де здатність до прийняття інших є ключовою професійною якістю.

Методика А. Меграбіана і Н. Епштейна призначена для діагностики рівня емпатії як здатності особистості до емоційного співпереживання, розуміння почуттів, переживань та внутрішніх станів інших людей. Емпатія розглядається як важлива складова комунікативної компетентності, що забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію, формування довіри та гармонійних соціальних стосунків. Високий рівень емпатії сприяє розвитку емоційної чутливості, альтруїстичної поведінки та професійної ефективності психолога.

Опитувальник містить 33 твердження, які описують різні ситуації емоційної взаємодії з іншими людьми. Обстежуваному пропонується оцінити кожне твердження, відповідаючи «так» або «ні» залежно від того, наскільки воно відповідає його типовим реакціям, почуттям і поведінці. Інструкція передбачає, що відповіді мають бути щирими та спонтанними, без довгого обмірковування.

Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку збігів відповідей із ключем методики: за кожну відповідь, що відповідає ключовим позиціям («так» або «ні» залежно від номера твердження), нараховується 1 бал. Після цього підраховується загальна сума балів, яка відображає індекс емпатійності респондента.

Інтерпретація результатів дозволяє визначити рівень розвитку емпатії: низький, середній або високий. Високі показники свідчать про виражену емоційну чутливість, здатність до співпереживання та орієнтацію на почуття інших людей. Середній рівень характеризується помірною емоційною залученістю у міжособистісні ситуації, тоді як низький рівень може вказувати на

емоційну стриманість, знижену чутливість до переживань інших або орієнтацію переважно на раціональні аспекти взаємодії.

Методика широко використовується у психологічних дослідженнях для оцінки емоційної складової комунікативної компетентності, зокрема у майбутніх фахівців соціономічних професій, де емпатія є одним із ключових професійно значущих якостей.

Методи математичної статистики передбачали обробку отриманих емпіричних даних за допомогою програмного забезпечення JASP із застосуванням описової статистики (середні значення, відсотковий розподіл, стандартне відхилення) та порівняльного аналізу результатів, що забезпечило наочність і достовірність інтерпретації отриманих даних.

1.3. Опис вибірки дослідження комунікативної компетентності психолога

Емпіричне дослідження комунікативної компетентності психолога було проведене на базі Національного університету «Одеська юридична академія». У дослідженні взяли участь 50 респондентів - студенти психологічного напрямку підготовки, які навчаються на різних курсах бакалаврського рівня. Такий підхід до формування вибірки дозволив отримати більш комплексне уявлення про рівень сформованості комунікативної компетентності у процесі професійного становлення майбутніх психологів.

Вибірка є цілеспрямованою, оскільки до участі були залучені саме студенти психологічної спеціальності, для яких комунікативна компетентність виступає однією з ключових професійно значущих характеристик. Загальна кількість респондентів ($n=50$) є достатньою для проведення первинного статистичного аналізу та виявлення основних тенденцій у досліджуваному явищі.

За статевою ознакою вибірка є відносно збалансованою, що дає змогу здійснювати порівняльний аналіз можливих гендерних особливостей комунікативної компетентності. У дослідженні брали участь як чоловіки, так і жінки, що відповідає реальній структурі студентської аудиторії психологічних спеціальностей. Така репрезентативність дозволяє зменшити вплив гендерного фактора як систематичної похибки та забезпечує більш об'єктивні результати.

Вікові характеристики респондентів відповідають періоду ранньої дорослості, який, згідно з віковою психологією, охоплює приблизно 17–22 роки. Саме цей етап розвитку характеризується інтенсивним формуванням професійної ідентичності, становленням системи цінностей, розвитком соціальної зрілості та вдосконаленням навичок міжособистісної взаємодії. Для студентів психологічного профілю цей період є особливо важливим, оскільки саме в цей час відбувається активне формування професійно-комунікативних умінь, необхідних для майбутньої практичної діяльності.

Учасники дослідження перебували на різних етапах навчання, що дозволило врахувати динамічний аспект формування комунікативної компетентності. Студенти молодших курсів, як правило, мають ще недостатньо сформований рівень професійного спілкування, тоді як студенти старших курсів демонструють більш розвинені комунікативні навички, що пов'язано з набуттям теоретичних знань та практичного досвіду під час навчання, проходження практик та участі в тренінгових заняттях.

Важливо зазначити, що всі респонденти є здобувачами вищої освіти за спеціальністю психологія, що забезпечує однорідність вибірки за професійною спрямованістю. Така однорідність є важливою умовою для дослідження, оскільки дозволяє мінімізувати вплив сторонніх факторів, пов'язаних із різними освітніми або професійними контекстами.

Формування вибірки здійснювалося на добровільній основі з дотриманням принципів етичності психологічного дослідження. Респондентам було повідомлено про мету дослідження, гарантовано конфіденційність отриманих даних та забезпечено право відмови від участі на будь-якому етапі. Такий підхід

сприяв підвищенню достовірності отриманих результатів, оскільки учасники були більш відкритими та щирими у відповідях.

Соціально-психологічні характеристики вибірки загалом відповідають типовим характеристикам студентської молоді гуманітарного профілю. Для цієї категорії респондентів характерними є активна соціальна взаємодія, орієнтація на міжособистісні стосунки, розвиток емпатійності та формування професійної самосвідомості. У той же час можливими є індивідуальні відмінності, зумовлені особистісними рисами, рівнем емоційної зрілості, соціальним досвідом та особливостями виховання.

Додатково слід більш детально зупинитися на організаційно-методичних аспектах формування вибірки, які визначали якість та надійність отриманих емпіричних даних. Вибірка формувалася з урахуванням принципу доступності респондентів та їхньої добровільної згоди на участь у дослідженні, що відповідає загальноприйнятим вимогам проведення психологічних емпіричних досліджень у студентському середовищі. Такий підхід дозволив забезпечити природність умов дослідження та зменшити рівень штучного впливу на поведінкові та відповідні реакції учасників.

Важливим критерієм включення до вибірки було навчання саме за спеціальністю «Психологія», оскільки дослідження було спрямоване на вивчення комунікативної компетентності як професійно значущої якості майбутнього психолога. Респонденти, які не відповідали цьому критерію, до участі не залучалися, що забезпечило професійну однорідність вибірки та підвищило внутрішню валідність дослідження.

Окрім основного критерію включення, враховувалися також загальні соціально-демографічні характеристики респондентів, зокрема форма навчання, рівень академічної успішності та загальна включеність у студентське життя. Хоча ці показники не виступали формальними критеріями відбору, вони враховувалися при інтерпретації результатів як можливі чинники, що впливають на рівень розвитку комунікативної компетентності.

Особливу увагу слід приділити питанню структури вибірки за курсами навчання. У дослідженні були представлені студенти різних років навчання, що дозволило умовно поділити вибірку на дві основні підгрупи: молодші курси (перший–другий рік навчання) та старші курси (третій–четвертий рік навчання). Такий поділ є доцільним з огляду на можливі відмінності у рівні професійної підготовки, оскільки студенти старших курсів вже мають більший обсяг теоретичних знань, досвід проходження практики та більш розвинені навички професійного спілкування.

Аналіз теоретичних джерел свідчить, що саме навчально-професійне середовище виступає одним із ключових факторів формування комунікативної компетентності майбутнього психолога. У зв'язку з цим включення до вибірки студентів різних курсів дозволяє простежити не лише загальний рівень досліджуваного феномена, але й опосередковано оцінити його вікову та освітню динаміку.

З точки зору соціально-психологічних характеристик, вибірка відображає типові особливості студентської молоді гуманітарного напрямку. Для неї характерними є відносно високий рівень соціальної активності, орієнтація на міжособистісну взаємодію, потреба у спілкуванні та схильність до рефлексії власного досвіду. У той же час слід враховувати, що рівень розвитку цих характеристик може суттєво варіюватися залежно від індивідуально-особистісних особливостей респондентів [4].

До таких індивідуальних чинників належать, зокрема, рівень емоційної стабільності, вираженість емпатійних здібностей, комунікативна відкритість, а також попередній соціальний досвід. У сукупності ці параметри можуть впливати на формування як загальної комунікативної компетентності, так і окремих її компонентів, таких як здатність до активного слухання, ведення діалогу, встановлення та підтримання міжособистісних контактів.

Окремо слід зазначити, що в межах вибірки не здійснювалося штучного вирівнювання за рівнем академічної успішності, оскільки метою дослідження не було порівняння студентів за показниками навчальної діяльності. Водночас

передбачається, що академічна успішність може виступати опосередкованим чинником розвитку комунікативної компетентності, оскільки вона часто пов'язана з рівнем організованості, мотивації до навчання та активності в освітньому процесі.

У процесі формування вибірки також враховувався принцип мінімізації впливу зовнішніх ситуативних факторів. Зокрема, дослідження проводилося в умовах звичайного навчального процесу, без створення додаткових стресових або екзаменаційних ситуацій, що могло б вплинути на щирість відповідей респондентів. Це дозволило підвищити природність отриманих даних та забезпечити їхню більшу достовірність.

Важливим аспектом є також питання мотивації участі у дослідженні. Більшість респондентів брали участь на основі внутрішньої навчальної мотивації, що включає інтерес до психологічних досліджень, бажання отримати новий досвід та усвідомлення практичної значущості теми. Такий тип мотивації є більш сприятливим для отримання якісних емпіричних даних, оскільки знижує ймовірність формальних або випадкових відповідей [8].

Разом із тим слід враховувати можливість впливу ефекту соціальної бажаності, коли респонденти можуть несвідомо намагатися надати більш позитивні відповіді щодо власних комунікативних здібностей. Це є типовим обмеженням самозвітних методик у психологічних дослідженнях і повинно враховуватися при інтерпретації результатів.

З точки зору методологічної обґрунтованості, обсяг вибірки у 50 осіб є достатнім для проведення первинного статистичного аналізу, включаючи описову статистику та кореляційні зв'язки між досліджуваними змінними. Водночас слід зазначити, що така чисельність вибірки обмежує можливості узагальнення результатів на всю генеральну сукупність студентів-психологів, тому отримані дані слід розглядати як тенденційні та інтерпретувати з певною обережністю.

У контексті забезпечення надійності результатів важливим є також питання стабільності вимірюваних показників. Оскільки дослідження носить

перерізний (cross-sectional) характер, воно відображає стан комунікативної компетентності на конкретний момент часу, не враховуючи її можливих змін у динаміці. Це також є одним із обмежень дослідження, яке слід враховувати при формулюванні висновків.

Окремого ґрунтовного розгляду потребує віковий аспект вибірки, оскільки саме вікові особливості респондентів значною мірою визначають специфіку формування та прояву комунікативної компетентності. У дослідженні брали участь студенти віком приблизно від 17 до 22 років, що відповідає періоду пізньої юності та ранньої дорослості. У психологічній науці цей етап онтогенезу розглядається як перехідний між підлітковим віком і повністю сформованою дорослістю, що супроводжується інтенсивними особистісними змінами та становленням професійної ідентичності.

Період ранньої дорослості характеризується завершенням основних етапів формування когнітивної сфери, зокрема розвитком теоретичного мислення, здатності до абстракції, рефлексії та аналізу складних соціальних ситуацій. Для майбутніх психологів ці когнітивні процеси є особливо значущими, оскільки професійна діяльність безпосередньо пов'язана з аналізом поведінки, переживань та міжособистісних взаємодій інших людей. У цьому контексті комунікативна компетентність виступає інтегральною характеристикою, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти.

Важливою віковою особливістю досліджуваної групи є процес формування «Я-концепції», який у цей період набуває відносної стабільності, але ще залишається чутливим до зовнішніх соціальних впливів. Студенти активно формують уявлення про себе як майбутніх фахівців, оцінюють власні професійні можливості та порівнюють себе з іншими. Саме в цей період відбувається інтенсивне становлення професійної ідентичності, яка є важливим чинником розвитку комунікативної компетентності, оскільки визначає стиль взаємодії з оточенням та рівень впевненості у професійній комунікації.

Окремо слід зазначити, що віковий період 17–22 років є сензитивним для розвитку соціальних навичок, зокрема емпатії, соціальної перцепції та здатності

до ефективної міжособистісної взаємодії. У цей час особистість активно включається у різноманітні соціальні ролі - студента, друга, колеги, майбутнього фахівця, що сприяє розширенню соціального досвіду. У процесі такого включення відбувається поступове вдосконалення комунікативних стратегій та формування індивідуального стилю спілкування [16].

З точки зору емоційного розвитку, рання дорослість характеризується поступовим зростанням емоційної стабільності порівняно з підлітковим віком. Водночас у студентської молоді ще можуть спостерігатися прояви емоційної нестабільності, підвищеної чутливості до оцінювання з боку інших, а також залежності від соціального схвалення. Ці особливості можуть безпосередньо впливати на рівень комунікативної компетентності, зокрема на впевненість у спілкуванні, здатність до відкритого вираження думок та поведінку в конфліктних ситуаціях.

У цьому віковому періоді також активно розвивається система ціннісних орієнтацій. Студенти формують власне уявлення про професійний успіх, міжособистісні стосунки, соціальну відповідальність та самореалізацію. Ціннісні орієнтації безпосередньо впливають на мотиваційну складову комунікативної компетентності, оскільки визначають значущість спілкування як інструменту досягнення професійних і особистісних цілей.

Важливою психологічною характеристикою досліджуваної вікової групи є підвищена роль референтної групи. Для студентів-психологів такими референтними групами виступають однокурсники, викладачі, а також професійна спільнота, з якою вони поступово ідентифікуються. Орієнтація на значущих інших сприяє розвитку комунікативних навичок, однак може також зумовлювати певну залежність від оцінок оточення, що впливає на поведінку у процесі спілкування [21].

З позиції вікової психології, саме у період ранньої дорослості відбувається інтенсивний розвиток механізмів саморегуляції поведінки. Це проявляється у здатності контролювати емоційні реакції, планувати власні дії у комунікативних ситуаціях та коригувати поведінку відповідно до соціальних норм. Рівень

сформованості саморегуляції є важливим компонентом комунікативної компетентності, оскільки визначає ефективність взаємодії в умовах професійного спілкування.

Не менш важливим є розвиток рефлексивних здібностей у студентському віці. Рефлексія дозволяє аналізувати власні комунікативні дії, оцінювати їх ефективність та вносити відповідні корективи. У майбутніх психологів рефлексивність виступає базовою професійною якістю, оскільки забезпечує здатність до самоспостереження та усвідомлення власного впливу на клієнта або співрозмовника.

Слід також враховувати, що у віці 17–22 років активно формується професійне самовизначення, яке тісно пов'язане з вибором життєвого шляху та усвідомленням власної професійної ролі. Студенти-психологи поступово переходять від навчальної діяльності до усвідомлення майбутньої практичної роботи, що стимулює розвиток професійно важливих комунікативних якостей, таких як толерантність, емпатійність, уважність до співрозмовника та здатність до встановлення довірливого контакту [16].

Вікові особливості також проявляються у специфіці сприйняття соціальних ситуацій. Молодь даного віку схильна до більш емоційного та іноді ідеалізованого сприйняття міжособистісних відносин, що може як сприяти розвитку відкритості у спілкуванні, так і створювати труднощі у конфліктних або стресових ситуаціях. Це є важливим контекстом для інтерпретації результатів дослідження комунікативної компетентності.

У межах досліджуваної вибірки також спостерігається поступова вікова диференціація між молодшими та старшими студентами. Молодші студенти частіше демонструють невпевненість у комунікативних ситуаціях, більшу залежність від зовнішньої оцінки та менш сформовані професійні комунікативні стратегії. Натомість студенти старших курсів, як правило, характеризуються більшою впевненістю, кращою структурованістю мовлення та більш розвиненими навичками професійного спілкування, що пов'язано з накопиченим досвідом навчальної та практичної діяльності.

Отже, сформована вибірка є достатньо репрезентативною для дослідження комунікативної компетентності майбутніх психологів, оскільки охоплює студентів різних курсів, обох статей та з однорідною професійною спрямованістю. Це дозволяє отримати об'єктивні емпіричні дані та зробити обґрунтовані висновки щодо особливостей розвитку комунікативної компетентності у студентському середовищі.

Висновок до першого розділу

У першому розділі роботи було здійснено теоретико-методологічне обґрунтування дослідження комунікативної компетентності психолога, а також визначено організаційні засади його проведення. На основі аналізу наукової літератури уточнено сутність поняття «комунікативна компетентність», визначено її структурні компоненти та значення у професійній діяльності психолога як фахівця соціономічного профілю.

У межах організації емпіричного дослідження було визначено основні етапи його проведення: підготовчий, констатувальний, аналітичний та узагальнюючий. Така послідовність забезпечила системність дослідження, логічність його структури та можливість отримання достовірних емпіричних даних щодо рівня розвитку комунікативної компетентності у студентів психологічного напрямку підготовки.

Окрему увагу було приділено характеристиці методичного інструментарію дослідження. У роботі використано комплекс взаємопов'язаних методів, що включають теоретичні, емпіричні та методи математичної статистики. Застосовані психодіагностичні методики дозволили оцінити ключові складові комунікативної компетентності, зокрема комунікативну толерантність, емпатію, відповідальність, терплячість та комунікативно-організаторські здібності. Використання програмного забезпечення JASP забезпечило статистичну обробку даних, їх систематизацію та наочне представлення результатів.

Було також описано вибірку дослідження, яка складалася з 50 студентів психологічного напрямку Національного університету «Одеська юридична академія». Вибірka є цілеспрямованою, відносно однорідною за професійною спрямованістю та включає респондентів різних курсів і обох статей, що дозволяє отримати більш об'єктивні результати та врахувати можливі індивідуальні відмінності у розвитку комунікативної компетентності.

Подальше здійснення емпіричного дослідження передбачало чітке дотримання етичних принципів психологічної науки, зокрема принципів добровільності участі, інформованої згоди та конфіденційності отриманих даних. Усі респонденти були попередньо ознайомлені з метою та завданнями дослідження, а також з умовами його проведення, що сприяло формуванню довірливої взаємодії між дослідником і учасниками та підвищенню щирості їхніх відповідей. Дотримання етичних норм дозволило мінімізувати можливий психологічний дискомфорт та забезпечити коректність збору емпіричного матеріалу.

Важливим етапом організації дослідження стала стандартизація процедури проведення психодіагностичних методик, що забезпечило однакові умови для всіх учасників вибірки. Це дозволило зменшити вплив зовнішніх факторів на результати вимірювання та підвищити їхню надійність і валідність. Усі отримані дані були систематизовані та підготовлені до подальшого статистичного аналізу, що стало основою для виявлення закономірностей і особливостей прояву комунікативної компетентності у студентів психологічного напрямку підготовки.

Отже, проведена організаційно-методична підготовка дослідження створила необхідні умови для подальшого емпіричного аналізу рівня сформованості комунікативної компетентності психолога та дозволила забезпечити наукову обґрунтованість отриманих результатів.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА

2.1. Аналіз результатів дослідження комунікативних та організаторських здібностей

Аналіз результатів емпіричного дослідження комунікативної толерантності, проведеного за методикою В. В. Бойка, дозволив виявити особливості міжособистісної взаємодії студентів психологічного напрямку підготовки та визначити рівень їхньої терпимості до індивідуальних відмінностей інших людей.

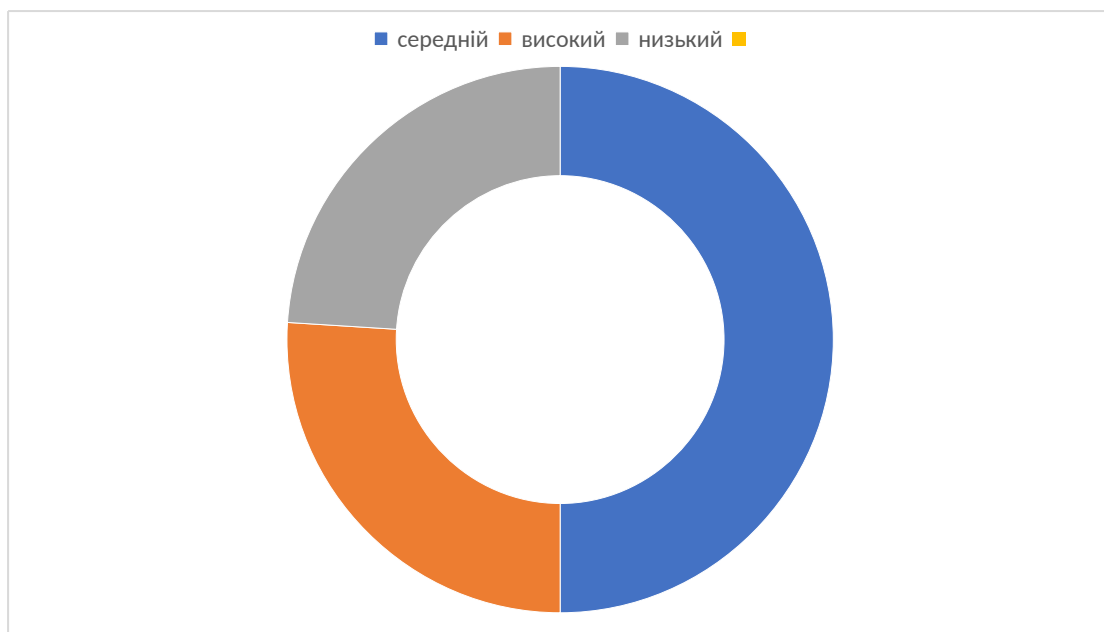

Рис. 2.1 Дослідження рівня комунікативної толерантності

Отримані дані свідчать про переважання середнього рівня комунікативної толерантності, який зафіксовано у 25 респондентів (50%). Це вказує на те, що половина вибірки демонструє відносно стабільне, але ситуаційно залежне ставлення до інших людей. Такі студенти, як правило, здатні до взаємодії без значних конфліктів, однак у певних ситуаціях можуть проявляти вибірккову терпимість, схильність до оцінювання інших через власну систему цінностей та

інколи демонструвати емоційну реактивність у відповідь на поведінку оточуючих. Їхня комунікативна толерантність ще не є повністю сформованою та може змінюватися залежно від рівня стресу, соціального контексту або особливостей співрозмовника.

Високий рівень комунікативної толерантності виявлено у 13 респондентів (26%). Для цієї групи характерними є прийняття індивідуальності інших людей, гнучкість у міжособистісних стосунках, відсутність схильності до категоричних оцінок та здатність до конструктивної взаємодії навіть у складних або конфліктних ситуаціях. Такі студенти демонструють емоційну стабільність, низький рівень схильності до критицизму та високу адаптивність у соціальному середовищі. Вони менш схильні до нав'язування власних поглядів та здатні враховувати відмінності у поведінці, цінностях і емоційних реакціях інших людей, що є важливою професійною якістю майбутнього психолога.

Низький рівень комунікативної толерантності зафіксовано у 12 респондентів (24%). Це свідчить про наявність вираженої нетерпимості до індивідуальних особливостей інших людей, схильність до критичного або оцінного стилю спілкування, а також труднощі у прийнятті поведінки, що відрізняється від власних уявлень і норм. Такі респонденти можуть демонструвати прагнення контролювати міжособистісну взаємодію, схильність до категоричних суджень, а також підвищену чутливість до поведінки, яку вони сприймають як незручну або неприйнятну. Подібні особливості можуть ускладнювати ефективне встановлення психологічного контакту в професійній діяльності, особливо у роботі з клієнтами, які мають відмінні поведінкові або емоційні прояви.

Узагальнення отриманих результатів дозволяє зробити висновок, що в досліджуваній вибірці домінує середній рівень комунікативної толерантності з тенденцією до її подальшого розвитку. Водночас наявність значної частки респондентів із низьким рівнем толерантності (24%) свідчить про необхідність цілеспрямованої психологічної роботи, спрямованої на формування прийняття інших, розвиток емпатійності, зниження категоричності суджень та підвищення гнучкості у міжособистісній взаємодії. Високий рівень толерантності у частини

вибірки (26%) вказує на наявність потенціалу для формування професійно важливих якостей, необхідних у діяльності психолога, де ключове значення має здатність до безоціночного прийняття клієнта та ефективної комунікації.

2.2. Оцінка загального рівня товариськості та емпатичних здібностей психологів

Аналіз результатів емпіричного дослідження комунікативних та організаторських схильностей, проведеного за методикою КОС-2, дозволив визначити рівень розвитку соціально-комунікативних та організаційних якостей у студентів психологічного напрямку підготовки. Отримані дані відображають загальну структуру міжособистісної активності респондентів та їхню готовність до виконання ролей, пов'язаних із взаємодією та організацією спільної діяльності.

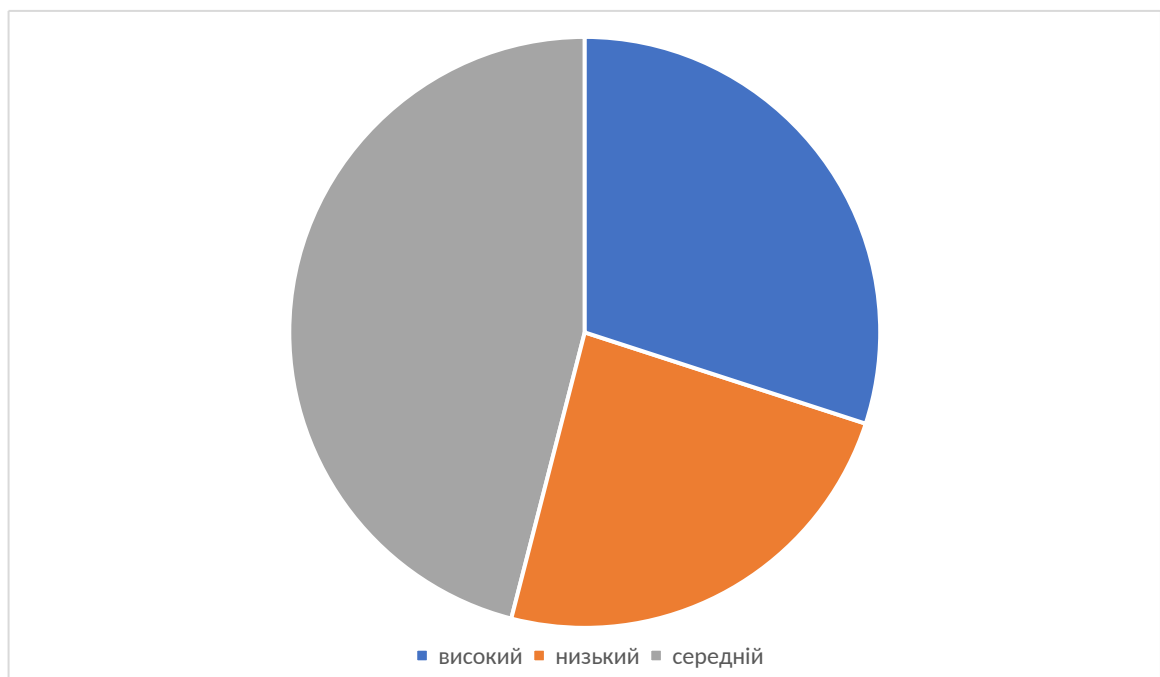

Рис. 2.2 Дослідження комунікативних та організаторських схильностей

Встановлено, що найбільша частка досліджуваних 23 особи (46%) демонструє середній рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей. Це свідчить про те, що у даної групи сформовані базові навички

міжособистісної взаємодії: вони здатні встановлювати та підтримувати контакти, брати участь у груповій роботі, проте їхня активність і ініціативність у соціальних ситуаціях є помірною. Такі респонденти зазвичай не уникають спілкування, однак рідко виступають ініціаторами організації діяльності або лідерами групових процесів, що може пояснюватися як особистісними особливостями, так і недостатнім досвідом соціальної взаємодії.

Високий рівень комунікативних та організаторських схильностей виявлено у 15 респондентів (30%). Для цієї групи характерними є виражена товариськість, активність у спілкуванні, легкість у встановленні нових соціальних контактів, а також здатність організовувати групову діяльність і брати на себе відповідальність за її результат. Такі студенти проявляють ініціативність, впевненість у міжособистісній взаємодії, схильність до лідерства та здатність впливати на групові процеси. Отримані дані свідчать про наявність у них розвинених соціально-комунікативних ресурсів, що є важливою передумовою професійного становлення у сфері «людина–людина», зокрема у діяльності психолога.

Низький рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей зафіксовано у 12 респондентів (24%). Для них характерними є труднощі у встановленні нових контактів, знижена активність у груповій взаємодії, невпевненість у ситуаціях, що потребують ініціативи або організаційних зусиль. Такі студенти можуть уникати ролі лідера, відчувати дискомфорт у ситуаціях публічного виступу або необхідності координації дій інших людей. Це свідчить про необхідність цілеспрямованого розвитку комунікативних навичок, формування впевненості у соціальній взаємодії та тренування організаторських умінь у процесі професійної підготовки.

Узагальнення отриманих результатів дозволяє зробити висновок, що у досліджуваній вибірці домінує середній рівень комунікативних та організаторських схильностей із достатньо вираженим потенціалом до розвитку. Наявність значної частки респондентів із високим рівнем (30%) свідчить про сформованість у частини студентів виражених лідерських і організаторських

якостей, тоді як чверть вибірки (24%) потребує додаткової психологічної підтримки та розвитку соціальної активності. Загалом отримані результати підтверджують, що комунікативно-організаторські якості студентів перебувають у стадії активного формування, що є закономірним для даного етапу професійного становлення.

Отримані результати діагностики рівня емпатії за методикою А. Меграбіана і Н. Епштейна серед 50 респондентів дозволяють зробити висновок про переважання середнього рівня емпатійних здібностей у вибірці, що свідчить про загалом помірну емоційну залученість досліджуваних у процес міжособистісної взаємодії. Так, найбільша частка респондентів (48%, $n = 24$) продемонструвала середній рівень емпатії, що характеризується відносною здатністю до розуміння емоційного стану інших людей, однак із певною емоційною стриманістю та ситуативною залежністю проявів співпереживання. Особи з таким рівнем емпатії, як правило, здатні адекватно реагувати на емоційні сигнали оточення, проте глибина емоційного включення у переживання інших може бути обмеженою, що часто зумовлено раціоналізацією міжособистісних ситуацій або професійною дистанцією.

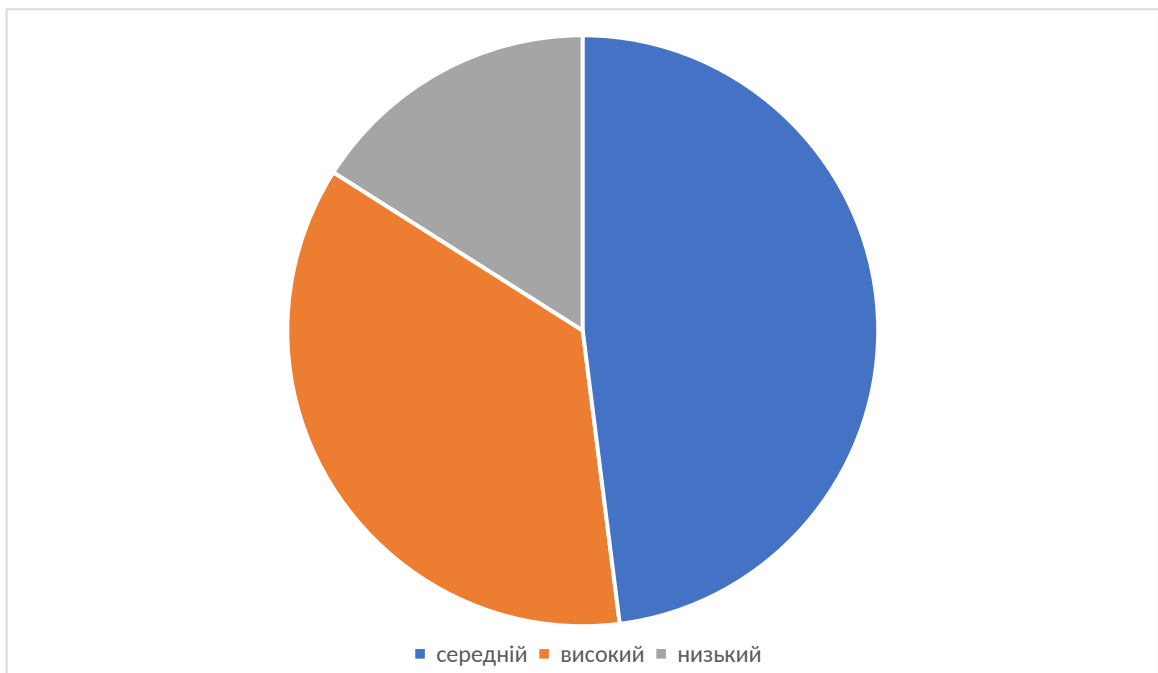

Рис. 2.3 Діагностика рівня емпатії

Другу за чисельністю групу становлять респонденти з високим рівнем емпатії - 36% ($n = 18$). Дана категорія осіб характеризується вираженою емоційною чутливістю, здатністю до глибокого співпереживання та високою орієнтацією на емоційний стан інших людей. Такі респонденти, як правило, легко встановлюють міжособистісні контакти, демонструють розвинену здатність до емпатійного слухання та підтримки, а також схильність до альтруїстичних форм поведінки. Вони більш чутливо реагують на невербальні прояви емоцій, що робить їх особливо ефективними у сферах професійної діяльності типу «людина–людина», зокрема у психології, педагогіці та соціальній роботі.

Найменшу частку вибірки становлять респонденти з низьким рівнем емпатії 16% ($n = 8$). Для цієї групи характерна знижена здатність до емоційного відгуку на переживання інших людей, певна емоційна дистанційованість, а також переважання раціонально-логічного способу оцінювання соціальних ситуацій. Такі особи можуть демонструвати труднощі у розумінні емоційних станів інших, що іноді проявляється у недостатній чутливості до соціально-психологічних сигналів або в обмеженій здатності до емпатійної підтримки. Водночас це не виключає їхньої ефективності у діяльності, що потребує аналітичного мислення, структурованості та об'єктивності прийняття рішень.

Узагальнюючи отримані дані, слід зазначити, що домінування середнього та високого рівнів емпатії (разом 84%) свідчить про загалом сприятливу структуру емоційно-комунікативних якостей досліджуваної вибірки. Це може вказувати на достатній потенціал для ефективної міжособистісної взаємодії, формування довірливих стосунків та успішного виконання професійних завдань у соціономічних сферах діяльності. Водночас наявність групи з низьким рівнем емпатії (16%) підкреслює необхідність подальшого розвитку емоційної чутливості та комунікативної компетентності через спеціальні тренінгові програми, спрямовані на розвиток емпатійного сприйняття, навичок активного слухання та розуміння невербальних проявів емоцій.

Таким чином, результати дослідження демонструють переважання адаптивних рівнів емпатії у вибірці, що створює сприятливі умови для ефективної соціальної взаємодії та професійної реалізації респондентів у сферах, де емоційний компонент комунікації відіграє ключову роль.

З метою виявлення взаємозв'язків між показниками комунікативної толерантності, емпатії та комунікативно-організаторських схильностей було проведено кореляційний аналіз у статистичному пакеті **Jamovi**. Для розрахунку використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона (r), що дозволяє визначити силу та напрямок лінійного зв'язку між змінними.

Таблиця 2.1

Кореляційні зв'язки між психологічними показниками (n = 50)

Змінні	1	2	3
1. Комунікативна толерантність	1		
2. Емпатія	0.62**	1	
3. КОС-2 (комунікативно-організаторські схильності)	0.55**	0.68**	1

Проведений кореляційний аналіз дозволив виявити статистично значущі позитивні зв'язки між усіма досліджуваними психологічними показниками, що свідчить про їхню структурну взаємопов'язаність у межах соціально-комунікативної сфери особистості студентів психологічного напрямку підготовки.

Найбільш виражений зв'язок виявлено між рівнем емпатії та комунікативно-організаторськими схильностями ($r = 0.68$, $p < 0.01$). Це свідчить про те, що підвищення здатності до емоційного розуміння інших людей супроводжується зростанням активності у міжособистісній взаємодії, а також

розвитком організаторських умінь. Таким чином, емпатія виступає важливим психологічним ресурсом, який сприяє формуванню лідерських якостей, ініціативності та соціальної активності.

Також встановлено суттєвий позитивний зв'язок між емпатією та комунікативною толерантністю ($r = 0.62$, $p < 0.01$). Отримані дані свідчать, що особи з більш високим рівнем емпатійних здібностей характеризуються більшою терпимістю до індивідуальних відмінностей інших людей, меншою схильністю до критицизму та більш гнучким стилем міжособистісної взаємодії. Це дозволяє припустити, що здатність до емоційного співпереживання є одним із ключових чинників формування толерантної поведінки.

Крім того, виявлено позитивний зв'язок середньої сили між комунікативною толерантністю та комунікативно-організаторськими схильностями ($r = 0.55$, $p < 0.01$). Це означає, що студенти, які демонструють більш високий рівень прийняття інших людей, також є більш активними у соціальній взаємодії, легше встановлюють контакти та частіше проявляють ініціативу в організації групової діяльності.

Узагальнення результатів кореляційного аналізу дозволяє зробити висновок, що всі досліджувані показники утворюють єдину взаємопов'язану систему соціально-психологічних якостей особистості. Зокрема, емпатія виступає базовим інтегративним чинником, який опосередковано впливає як на рівень комунікативної толерантності, так і на розвиток комунікативно-організаторських здібностей.

Таким чином, отримані результати підтверджують, що розвиток емпатійності у студентів психологічного напрямку підготовки може сприяти підвищенню їхньої професійної компетентності, зокрема у сфері ефективної міжособистісної взаємодії, що є ключовим у діяльності типу «людина–людина».

2.3 Науково практичні рекомендації розвитку особливостей комунікативної компетентності психолога

Комунікативна компетентність психолога є однією з ключових професійно важливих характеристик, що визначає ефективність його діяльності у системі міжособистісної взаємодії типу «людина–людина». Вона виступає інтегральним утворенням, яке включає сукупність знань про закономірності спілкування, систему комунікативних умінь і навичок, а також особистісні якості, що забезпечують адекватне сприйняття співрозмовника, розуміння його емоційного стану, вибір ефективних стратегій взаємодії та здатність до конструктивного впливу в межах професійної діяльності психолога. У сучасних умовах підготовки фахівців психологічного профілю розвиток комунікативної компетентності набуває особливої значущості, оскільки саме вона визначає якість встановлення психологічного контакту, рівень довіри клієнта, ефективність консультування, психокорекційної та діагностичної роботи [12].

Розвиток комунікативної компетентності доцільно розглядати як поетапний, системний і безперервний процес професійного становлення особистості психолога, що включає формування когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів. Когнітивний компонент передбачає засвоєння теоретичних знань про психологічні механізми спілкування, закономірності міжособистісного сприйняття, особливості вербальної та невербальної комунікації, а також розуміння соціально-психологічних феноменів, що виникають у процесі взаємодії людей. Емоційно-ціннісний компонент відображає рівень розвитку емпатії, комунікативної толерантності, доброзичливості, відкритості до іншої людини, а також здатність до прийняття індивідуальних відмінностей без надмірної критичності. Поведінковий компонент проявляється у конкретних комунікативних діях, здатності до активного слухання, ведення діалогу, регуляції емоційних станів у процесі спілкування та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Важливо зазначити, що формування комунікативної компетентності психолога неможливе лише в межах теоретичного навчання, оскільки вона потребує обов'язкового включення практичної діяльності, тренінгових форм роботи та рефлексивного аналізу власної поведінки. Саме тому ефективною є інтеграція теоретичної підготовки з активними методами навчання, такими як рольові ігри, групові дискусії, тренінги міжособистісного спілкування, моделювання професійних ситуацій, аналіз відеозаписів консультацій та супервізійна робота.

Одним із центральних напрямів розвитку комунікативної компетентності є формування емпатійних здібностей, які забезпечують здатність психолога розуміти емоційні стани іншої людини, співпереживати їй та адекватно реагувати на її переживання. Емпатія виступає базовим механізмом побудови довірливих відносин між психологом і клієнтом, оскільки саме вона створює умови для глибокого емоційного контакту. Розвиток емпатії доцільно здійснювати через вправи на розпізнавання емоцій за мімікою, жестами та інтонацією, тренування емпатійного слухання, обмін ролями у діалогах «психолог–клієнт», а також аналіз реальних життєвих ситуацій з позиції різних учасників взаємодії. Важливим є також розвиток здатності до емоційної рефлексії, що дозволяє майбутньому психологу усвідомлювати власні емоційні реакції та їх вплив на процес комунікації [19].

Не менш значущим компонентом є розвиток комунікативної толерантності, яка передбачає здатність приймати індивідуальні відмінності інших людей, їхні цінності, поведінкові особливості та емоційні реакції без надмірної оцінності та критичності. У професійній діяльності психолога толерантність є необхідною умовою ефективної взаємодії з клієнтами, які можуть мати різні соціальні, культурні, вікові та особистісні особливості. Формування комунікативної толерантності передбачає роботу з когнітивними установками, подолання стереотипів, розвиток навичок прийняття альтернативних точок зору, а також тренування емоційної саморегуляції у ситуаціях, що викликають внутрішній дискомфорт або роздратування.

Ефективними є вправи на безоціночне слухання, аналіз власних упереджень, а також моделювання ситуацій взаємодії з «складними клієнтами».

Важливою складовою комунікативної компетентності є також розвиток комунікативної гнучкості, яка дозволяє психологу адаптувати стиль спілкування залежно від особливостей клієнта, ситуації та професійного контексту. Комунікативна гнучкість передбачає здатність змінювати стратегії взаємодії, використовувати різні стилі спілкування, а також швидко реагувати на зміни у поведінці співрозмовника. Її розвиток здійснюється через моделювання нестандартних комунікативних ситуацій, тренінги асертивної поведінки, вправи на зміну ролей у груповій взаємодії та аналіз помилкових комунікативних стратегій [26].

Окрему увагу слід приділяти формуванню навичок активного слухання, які є базовим інструментом професійної діяльності психолога. Активне слухання включає такі елементи, як перефразування, уточнення, відображення емоцій, підтримка співрозмовника за допомогою невербальних сигналів, а також демонстрація уважності та прийняття. Розвиток цих навичок здійснюється через парні вправи, тренінгові заняття, аналіз аудіо- та відеозаписів консультацій, а також супервізійну роботу. Формування активного слухання дозволяє значно підвищити якість психологічного контакту та ефективність професійного впливу.

Не менш важливим є розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, які часто виникають у процесі міжособистісної взаємодії. Психолог повинен володіти техніками деескалації конфлікту, медіації, емоційної регуляції та пошуку компромісних рішень. Формування цих навичок здійснюється через аналіз конфліктних кейсів, рольові ігри, тренінги емоційної саморегуляції та розвиток навичок асертивної поведінки [14].

Важливо підкреслити, що розвиток комунікативної компетентності повинен супроводжуватися постійною рефлексією власної професійної поведінки. Рефлексія дозволяє психологу усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони у спілкуванні, аналізувати помилки та вдосконалювати власний стиль

взаємодії. Ефективним інструментом є ведення рефлексивних щоденників, участь у групах професійного розвитку та супервізійних зустрічах.

З метою підвищення рівня комунікативної компетентності психологів доцільно впроваджувати комплексні тренінгові програми, які включають систему вправ на розвиток емпатії, толерантності, активного слухання, комунікативної гнучкості та навичок роботи з конфліктами. Такі програми повинні бути побудовані на принципах системності, поступовості, активної участі студентів, практичної спрямованості та рефлексивності. Особливе значення має створення безпечного психологічного середовища, у якому студенти можуть вільно експериментувати з різними стилями спілкування та отримувати зворотний зв'язок [18].

Таким чином, розвиток комунікативної компетентності психолога є багатовимірним і складним процесом, що вимагає поєднання теоретичної підготовки, практичних тренінгів та рефлексивної діяльності. Результати сучасних досліджень свідчать, що саме рівень розвитку емпатії, комунікативної толерантності та соціальної активності значною мірою визначає ефективність професійної діяльності психолога. Отже, систематичне впровадження науково обґрунтованих програм розвитку комунікативної компетентності сприятиме підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців та їх успішній адаптації до практичної діяльності у сфері психології.

Висновок до другого розділу

У результаті проведеного емпіричного дослідження комунікативної компетентності студентів психологічного напрямку підготовки було отримано комплексні дані щодо рівня розвитку їхніх комунікативних, організаторських, емпатійних якостей та особливостей міжособистісної взаємодії. Узагальнення результатів дозволяє зробити висновок про те, що комунікативна компетентність досліджуваної вибірки має виражений середній рівень розвитку з наявністю як

позитивних професійно значущих тенденцій, так і окремих проблемних зон, що потребують подальшого психологічного супроводу та розвитку.

Аналіз результатів діагностики комунікативної толерантності за методикою В. В. Бойка показав, що у вибірці домінує середній рівень, який характерний для половини респондентів. Це свідчить про те, що більшість студентів загалом здатні до конструктивної міжособистісної взаємодії, однак їхня толерантність є ситуативною та може змінюватися залежно від зовнішніх умов, емоційного стану або особливостей співрозмовника. Водночас значна частка осіб із низьким рівнем комунікативної толерантності вказує на наявність труднощів у прийнятті індивідуальних відмінностей інших людей, підвищену критичність та схильність до оцінного стилю спілкування, що може негативно впливати на ефективність професійної взаємодії у майбутній психологічній практиці. Натомість група з високим рівнем толерантності демонструє сформовані навички прийняття, емоційну стабільність та гнучкість у міжособистісних стосунках, що є важливою передумовою професійної придатності до діяльності психолога.

Результати дослідження комунікативних та організаторських схильностей (КОС-2) свідчать про переважання середнього рівня розвитку даних якостей у більшості респондентів. Це означає, що студенти володіють базовими навичками спілкування, здатні до взаємодії в групі та участі у спільній діяльності, проте їхня соціальна активність та ініціативність потребують подальшого розвитку. Виявлена група з високим рівнем комунікативно-організаторських здібностей характеризується вираженою товариськістю, лідерським потенціалом, активністю у встановленні контактів та здатністю організовувати групову діяльність, що є позитивним ресурсом для майбутньої професійної реалізації. Водночас наявність респондентів із низьким рівнем розвитку цих якостей свідчить про труднощі у соціальній адаптації, невпевненість у міжособистісній взаємодії та знижену ініціативність, що вимагає цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи з розвитку комунікативної активності та впевненості у спілкуванні.

Аналіз емпатійних здібностей за методикою А. Меграбіана і Н. Епштейна дозволив встановити, що у вибірці переважає середній рівень емпатії, що характеризується помірною здатністю до емоційного розуміння інших людей та ситуативною залученістю у їхні переживання. Значна частка респондентів із високим рівнем емпатії демонструє розвинену здатність до співпереживання, емоційної чутливості та встановлення глибоких міжособистісних контактів, що є особливо важливим у професійній діяльності психолога. Водночас наявність осіб із низьким рівнем емпатії свідчить про певну емоційну дистанційованість та домінування раціонального стилю сприйняття соціальних ситуацій, що може обмежувати ефективність їхньої взаємодії у роботі з клієнтами.

Проведений кореляційний аналіз виявив статистично значущі позитивні зв'язки між усіма досліджуваними показниками, що свідчить про їхню взаємопов'язаність у структурі комунікативної компетентності. Найбільш вираженим є зв'язок між емпатією та комунікативно-організаторськими схильностями, що підтверджує роль емоційної чутливості як важливого чинника розвитку соціальної активності та лідерських якостей. Також встановлено суттєвий зв'язок між емпатією та комунікативною толерантністю, що свідчить про те, що здатність до співпереживання сприяє формуванню прийняття інших людей та зниженню рівня критичності у спілкуванні. Виявлений зв'язок між комунікативною толерантністю та організаторськими здібностями підтверджує, що прийняття індивідуальних відмінностей інших людей сприяє більш ефективній груповій взаємодії та соціальній активності.

Узагальнення результатів емпіричного дослідження дозволяє зробити висновок, що комунікативна компетентність студентів психологічного напрямку підготовки перебуває на етапі активного формування.

Отримані результати мають важливе практичне значення, оскільки дозволяють визначити основні напрями психологічного супроводу професійного становлення майбутніх психологів.

ВИСНОВКИ

У роботі теоретично обґрунтовано та емпірично вивчено психологічні особливості комунікативної компетентності психолога, а також у визначенні рівня розвитку комунікативних, організаторських та емпатичних здібностей і розробці практичних рекомендацій щодо їх удосконалення.

У результаті виконання першого завдання, що полягало у здійсненні теоретичного аналізу проблеми комунікативної компетентності психолога в сучасній психологічній літературі, було встановлено, що комунікативна компетентність розглядається як інтегральна професійно важлива характеристика особистості, яка забезпечує ефективність міжособистісної взаємодії у системі «людина–людина».

Виявлено, що у структурі даного феномену виокремлюються когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти, які взаємопов'язані та взаємозумовлені. Теоретичний аналіз показав, що ключовими складовими комунікативної компетентності психолога виступають емпатія, комунікативна толерантність, соціальна активність та здатність до конструктивного вирішення міжособистісних ситуацій. Узагальнення наукових джерел дозволило дійти висновку, що рівень розвитку комунікативної компетентності безпосередньо впливає на ефективність професійної діяльності психолога, зокрема на якість встановлення психологічного контакту, рівень довіри клієнта та результативність консультування.

У процесі реалізації другого завдання, яке передбачало опис організації дослідження та обґрунтування вибору методів емпіричного вивчення комунікативної компетентності, було визначено методологічні засади дослідження, сформовано вибірку та підібрано діагностичний інструментарій. Зокрема, для оцінки комунікативної толерантності було використано методику В. В. Бойка, для визначення емпатичних здібностей – методику А. Меграбіана та Н. Епштейна, а для дослідження комунікативних та організаторських схильностей – методику КОС-2. Обґрунтовано доцільність використання даних

методик як таких, що дозволяють комплексно оцінити основні складові комунікативної компетентності. Організація дослідження забезпечила отримання достовірних емпіричних даних, які стали основою для подальшого аналізу та інтерпретації результатів.

У межах третього завдання, що передбачало проведення емпіричного дослідження рівня розвитку комунікативних та організаторських здібностей, а також емпатичних характеристик, було встановлено, що у досліджуваній вибірці переважає середній рівень розвитку зазначених якостей. Зокрема, більшість респондентів демонструють середній рівень комунікативної толерантності, що свідчить про загалом адекватне, але ситуативно залежне ставлення до інших людей.

У структурі комунікативно-організаторських здібностей також домінує середній рівень, що вказує на наявність базових навичок міжособистісної взаємодії за недостатньо вираженої ініціативності та лідерського потенціалу у частини вибірки. Щодо емпатичних здібностей встановлено переважання середнього та високого рівнів, що свідчить про загалом сприятливу емоційно-комунікативну сферу досліджуваних. Водночас виявлена частка осіб із низькими показниками за всіма шкалами вказує на необхідність розвитку емпатійності, соціальної активності та комунікативної гнучкості.

Під час виконання четвертого завдання, яке полягало в аналізі отриманих результатів та розробці науково-практичних рекомендацій щодо розвитку комунікативної компетентності психолога, було встановлено наявність взаємозв'язків між основними компонентами досліджуваного феномену. Кореляційний аналіз виявив статистично значущі позитивні зв'язки між емпатією, комунікативною толерантністю та комунікативно-організаторськими здібностями, що свідчить про їхню структурну єдність у межах комунікативної компетентності.

На основі отриманих результатів було розроблено науково-практичні рекомендації, спрямовані на розвиток емпатійних здібностей, формування комунікативної толерантності, вдосконалення навичок активного слухання,

розвиток комунікативної гнучкості та здатності до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій. Запропоновані рекомендації базуються на принципах системності, активності, рефлексивності та практичної спрямованості, що забезпечує їх ефективність у процесі професійної підготовки майбутніх психологів.

Таким чином, результати дослідження підтверджують важливість системного підходу до формування комунікативної компетентності майбутніх психологів та необхідність її цілеспрямованого розвитку в процесі професійної підготовки, оскільки саме вона є одним із ключових чинників ефективної професійної діяльності у сфері психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва А. Соціально-комунікативна компетентність як чинник професійної успішності особистості: гендерний аспект. *Психологічні перспективи*. 2020. Вип. 35. С. 8–23.
2. Алексєєва О. Р., Павленко І. Г., Курліщук І. І. Формування моральної свідомості студентів закладів вищої освіти в умовах сучасних трансформацій українського суспільства. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2023. № 1 (355). С. 20–31.
3. Білова М. Е., Коваль Г. Ш., Кременчуцька М. К. Психологічна проникливість як складник професійної компетентності майбутніх психологів. *Габітус*. 2020. Вип. 16. С. 71–75.
4. Бочелюк В. Й. *Психологія стресостійкості в екстремальних умовах* : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 178 с.
5. Бохонкова Ю., Пліско В. Якість життя і психічне здоров'я особистості. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві : зб. тез II Всеукр. наук.-практ. конф. упор. Н. М. Бамбурак. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 59-63.
6. Булах І. С., Волошина В. В., Лохвицька Л. В. Сучасні освітні психотехнології професійної підготовки майбутніх психологів. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2019. Т. 2. С. 20–29.
7. Василець К. В. Особливості моральної свідомості особистості: теоретична модель. *Психологія і особистість*. 2022. Вип. 1 (21). С. 21–33.
8. Василик І. В. Професійне вигорання та стресостійкість у психологів: аналіз сучасних досліджень. *Психологія і суспільство*. 2021. № 1. С. 52–59.
9. Власенко І. А. Формування конфліктологічної компетентності студентів: практика кінотренінгу. У кн.: *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному світі*. Харків, 2019. С. 225–229.

10. Гавриляк Л. С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *ΛΟΓΟΣ. The art of scientific ind.* 2019. № 3. С. 70–73.
11. Гребенюк Т. Є. Професійне становлення майбутніх психологів: особливості та чинники впливу. *Освітній простір України.* 2022. № 3. С. 37–43.
12. Гуревич Р. С., Крамушенко Л. О. Методологія формування педагогічної компетентності у майбутніх психологів. *Педагогічний процес: теорія і практика.* 2019. № 4. С. 29–36.
13. Діденко О., Яланська С., Анушкевич В. Підготовка майбутніх психологів, затребуваних на ринку праці в умовах воєнного та повоєнного часу. *Витоки педагогічної майстерності.* 2024. № 34. С. 50–55.
14. Дячик Н. Ю. Принципи формування педагогічної компетентності майбутніх психологів: інтегративний підхід. Наукові записки. Сер. Педагогічні науки. Центральноукраїнського державного університету ім. В. Винниченка. Кропивницький. 2024. Вип. 214. С. 296-299
15. Ічанська О. М., Закревська А. І. Емоційний інтелект та емпатія як ресурси професійної підготовки студентів-психологів. *Молодий вчений.* 2019. № 9(2). С. 272–276.
16. Кузнецов О. І., Платковська О. В., Савченко І. Г. Психологічні ресурси особистісного саморозвитку особистості. *Вісник ХНПУ Г.С. Сковороди. Психологія.* 2020. Вип. 62. С. 214-228
17. Казібекова В. Ф. Психологічні особливості комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Інсайт.* 2019. Вип. 2. С. 64–71.
18. Калініна Л. А., Орлова О. В. Розвиток комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх працівників культурно-дозвілєвої сфери. *Молодий вчений.* 2017. № 11. С. 314–319.
19. Калюжна Ю. І. Розвиток готовності до професійної праці майбутніх психологів у навчальному процесі. *Психологія і особистість.* 2023. № 2(24). С. 209–221.

20. Карпюк Ю. Я. Комунікативна компетентність як складова успішного професійного розвитку психолога. *Scientific Journal Virtus*. 2019. № 36. С. 41–57.
21. Квятковська А. О., Андросович К. А., Ковальова О. В., Прокоф'єва О. О. Особливості навчальної мотивації студентів в умовах сучасних військових конфліктів. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 49. С. 177–182.
22. Клименко Ю. Соціально-психологічна діагностика, реабілітація та корекція особистості у кризових життєвих ситуаціях. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. Вип. 1(14). С. 28–36.
23. Ковальова О. А. Модель соціально-комунікативної компетентності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 11. С. 27–33.
24. Ковальова О. А. Обґрунтування структури та змісту соціально-комунікативної компетентності. *ScienceRise. Педагогічна освіта*. 2015. № 11. С. 12–18.
25. Перегончук Н.В. Основні підходи до вивчення проблеми професійної компетентності майбутнього психолога. *Актуальні проблеми психології*. Київ. 2015. Т. 10, Вип. 27. С. 427-436.
26. Пузь І. В., Шевченко О. М. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх психологів. *Psychological Journal*. 2018. № 4. С. 149–164.
27. Психологія професійної діагностики та професійного консультування: практичний посібник. Ігнатович О. М., Татаурова-Осика Г. П., Шевченко А. М. ; за ред. О. М. Ігнатович. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 225 с.
28. Павелків Р. В. Структура, зміст та детермінанти морального розвитку особистості: ретроспекція та перспективи. *Інноватика у вихованні*. 2015. Вип. 1. С. 24–38.
29. Оверчук, В. А., Суханова, О. О. Психологічні наслідки роботи в умовах війни: дослідження втоми від співчуття у практикуючих психологів. *Психологічні студії*. 2024. № 3. С. 56–62.

30. Огороднійчук З.В., Дубовик О.М. Вивчення професійно-особистісних якостей майбутніх спеціальних психологів. *Проблеми сучасної психології*. Київ. 2015. Вип. 30. С. 437-447.
31. Стеценко Н. М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 29. С. 185–191.
32. Тимош Ю. В. Емпіричне дослідження моральної свідомості та морально-етичної відповідальності студентів. *Психологічні перспективи*. 2017. Вип. 30. С. 223–233.
33. Харченко Г. І. Реалізація компетентнісного підходу в мовній підготовці учнів. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. 3. С. 153–157.
34. Хмелюк С. С. Метапредметний підхід у вищій школі: теоретичний аспект. *Педагогіка та психологія*. 2020. No 2(107). С. 65–69.
35. Чумак М. Метапредметний підхід до організації навчальної діяльності в академічних умовах. Людинознавчі студії : зб. наук. праць ДДПУ ім. І. Франка М-во освіти і науки України, ДДПУ ім. І. Франка. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2021. Вип. 12/44 : Педагогіка. С. 214–218.
36. Шель Н. В. Формування професійної компетентності майбутніх психологів. *Вісник ДонНУ*. 2024. Вип. 1. С. 40–50.
37. Шахов В. І. Особливості розвитку моральної свідомості майбутніх психологів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2016. Вип. 47. С. 192–197.
38. Щербій В. В., Кашпур Ю. М. Невербальна комунікація у психологічному консультуванні. *Перспективи розвитку сучасної психології*. 2021. С. 243–248.
39. Gilligan C. Moral injury and the ethic of care: Reframing the conversation about differences. *Journal of Social Philosophy*. 2014. Vol. 45, No. 1. P. 89–106.

40. Miranda-Rodríguez J. A., Páez-Rovira D., Vergara-Hermosilla I. Moral reasoning and moral competence as predictors of cooperative behavior in a social dilemma. *Scientific Reports*. 2023. Vol. 13. Article 3724.

ДОДАТКИ

Додаток А

ID	Ініціали	Комунікативна толерантність	КОС-2 (комунікативні та організаторські схильності)	Емпатія
1	AA.	Середній	Низький	Середній
2	AB.	Середній	Низький	Середній
3	AC.	Середній	Високий	Високий
4	AD.	Високий	Високий	Високий
5	AE.	Високий	Середній	Високий
6	AF.	Низький	Середній	Середній
7	AG.	Середній	Високий	Високий
8	AH.	Високий	Високий	Середній
9	AI.	Середній	Середній	Середній
10	AJ.	Середній	Високий	Високий
11	AK.	Середній	Середній	Середній
12	AL.	Середній	Високий	Середній
13	AM.	Високий	Низький	Середній
14	AN.	Високий	Середній	Середній
15	AO.	Низький	Середній	Середній
16	AP.	Низький	Низький	Середній
17	AQ.	Високий	Низький	Високий
18	AR.	Середній	Середній	Низький
19	AS.	Середній	Середній	Низький
20	AT.	Високий	Середній	Високий
21	AU.	Низький	Середній	Низький
22	AV.	Середній	Середній	Середній
23	AW.	Середній	Середній	Високий
24	AX.	Низький	Середній	Високий
25	AY.	Низький	Середній	Середній
26	AZ.	Середній	Низький	Високий
27	BA.	Середній	Високий	Низький
28	BB.	Середній	Середній	Середній
29	BC.	Середній	Середній	Високий
30	BD.	Низький	Середній	Високий
31	BE.	Низький	Високий	Високий
32	BF.	Середній	Низький	Низький
33	BG.	Середній	Високий	Середній
34	BH.	Низький	Низький	Середній
35	BI.	Середній	Низький	Середній
36	BJ.	Низький	Низький	Середній
37	BK.	Низький	Високий	Високий
38	BL.	Високий	Високий	Високий
39	BM.	Середній	Високий	Високий
40	BN.	Середній	Високий	Високий
41	BO.	Високий	Середній	Середній

42	BP.	Середній	Середній	Низький
43	BQ.	Високий	Низький	Середній
44	BR.	Високий	Низький	Середній
45	BS.	Середній	Середній	Середній
46	BT.	Середній	Середній	Низький
47	BU.	Середній	Високий	Середній
48	BV.	Високий	Середній	Низький
49	BW.	Високий	Високий	Середній
50	BX.	Низький	Середній	Високий